

végrehajtási eljárás

A jogerős ítéletbe foglalt
döntés kikényszerítésének
jogszabályba foglalt módja,
amennyiben a marasztalt
alperes önként nem tenne
eleget az ítéletnek

Itt is három fejlődési korszak:

- civiljogi végrehajtás
- a formuláris eljáráshoz kapcsolódó végrehajtás
- a császári perrend végrehajtási eljárása

végrehajtás - civiljog (források)

legis actio per manus iniunctionem

Gaius 4.21-23.

„Aki perelt, ezt mondta: MIVEL TÉGED A JAVAMRA ELÍTÉLTEK, TÍZEZER SESTERTIUS EREJÉIG, MERT HOGY NEM TELJESÍTETTÉL, EMIATT ÉN TERÁD, A TÍZEZER SESTERTIUS EREJÉIG ELÍTÉLTRE, **A KEZEMET TESZEM**, és egyúttal **tes-tének egy részét megragadja**. Az elítéltnak nem volt szabad a kezét magáról ellökni és önmagáért perbe szállni. Viszont védőt adhatott, aki saját szám-lájára szokta aztán vinni az eljárást. Aki nem adott védőt, azt a felperes ha-za vezette és megkötözte.”

végrehajtás - civiljog (2)

legis actio per manus iniunctionem

önhatalmi jelleg

a személyi végrehajtás uralkodik (XII. t.t. – III. tábla)

(*actio in rem* esetén

actio in personam esetén

a dolog elvehető)

manus iniectio iudicati

kivételesen ítélet nélkül is alkalmazható

(*nexum – furtum manifestum*)

- eredetileg *praetori* felhatalmazással
fogságba vetés – eladás vagy megölés
- később már csak ledolgozás (Kr.e. 326 – *lex Poetilia Papiria de nexis*)
ekkoról a marasztalt önmaga védekezhet a jogsértő *manus iniectio* ellen – a *duplum* veszélyével

végrehajtás - civiljog (3)

legis actio per pignoris capionem

Gaius 4. 26-29.

„Bizonyos dolgok iránt a szokás alapján, bizonyos dolgok iránt törvénynél fogva perelnek *per pignoris capionem legis actio*-val.

- A szokás vezette be katonai ügyekben. A **zsold miatt** ugyanis szabad volt a katonának attól, aki a pénzt szokta adni, ha nem adja, zálogot venni...
- Továbbá amiatt a pénz miatt is szabad zálogot venni, amelyből majd **lovat vesznek**...
- Törvény vezette be... az ellen, aki **áldozati állatot** vásárolt és az árát nem fizette meg...
- Továbbá *censori* törvény megadta a zálogvevési jogot a római nép **közdóberlőinek** azok ellen, akik valamilyen adótörvény miatt tartoztak.

némely **kiváltságos követelés** esetén a hitelező nem fizető adósa dolgait önhatalmúlag ünnepélyes szavakkal lefoglalhatta

bevezetője lehet egy pernek, mely a zálogolás jogosságát vizsgálta

végrehajtás - *praetori perrend*

- ha a dologi per alatt a dolog az alperesnél van, egyes perekben az alperes által előre adott perbeli cautio biztosítja a végrehajtást

- főszabály: ***actio iudicati***

Ha alperes 30 napon belül nem fizet

újabb per,

formulával, bíró nevezéssel

tárgya: van-e érvényes marasztaló ítélet?

nem szűnt-e meg annak hatálya?

alperes a *duplumot* kockáztatva védekezik és biztosítékot kell adnia

itt is marasztaló ítélet

A. személyi végrehajtás

a *praetor* engedélyével fogság - fizetésig, ledolgozásig

B. vagyoni végrehajtás

- **CSŐDSZERŰ**, a nem fizető adóst megfosztja teljes vagyonától (**UNIVERZÁLIS**) és - *infámiába* taszítja

a hitelezői oldalon az ún. *bonorum emptor* jár el (a hitelezőtársakat legnagyobb arányban kielégíteni kész hitelező)

végrehajtás - *praetori perrend* (2)

A csődszerű vagyoni végrehajtás menete:

- a *praetor* beutalja a hitelezőket az adós vagyonába (*missio in bona*)
ezután a *duplumot* teljesítve még kimentheti vagyonát az adós
- vagyon eladásának előkészítése (egy *magister bonorum*)
összeírja a vagyont – árverési hirdetmény közzététele a *praetor decretuma* alapján
- a legtöbbet ígérő (%) hitelező lesz a *bonorum emptor*
praetori tulajdonba kapja az adós vagyonát
szabadon rendelkezik vele:
 - őt perelheti a többi hitelező a vállalt hányad erejéig
 - ő perelheti a kinnlévőségeket (*utilis actiok*),
 - teljes vagyonával felel a többiek kielégítéséért

végrehajtás - *praetori perrend* (3)

KÜLÖNÖS ELJÁRÁSOK !!

1. a *missio in bona* előtti adósi vagyonelidegenítés esetén – ha a hitelezők érdekeit sérti
 - *praetori* jog: *interdictum frauditorium* vagy *in integrum restitutio*
 - justinianusi jog: *actio Pauliana* (1 éven belül)
adóssal összejátszó ellen - teljes kártérítésre
ingyenesen szerző jóhiszemű ellen - a gazdagodás kiadására
2. *cessio bonorum* - kedvezményes **CSŐDELJÁRÁS**
actio iudicati utáni 30 napon belül az adós felajánlja vagyonát a hitelezőknek
 - mentesül az *infámiától*
 - **későbbi szerzeményeiből** fedezheti
létfenntartását
 adós vagyona **passzív** – **nem felróható** az eladósodás általában **bizalmi viszonyokból** származó tartozásoknál
3. *beneficium competentiae* - a **meglévő vagyonból** tarthatja vissza a csődbe ment adós a létfenntartáshoz szükséges vagyont (Justinianus)

végrehajtás - császári perrend

személyi végrehajtás: állami fogság

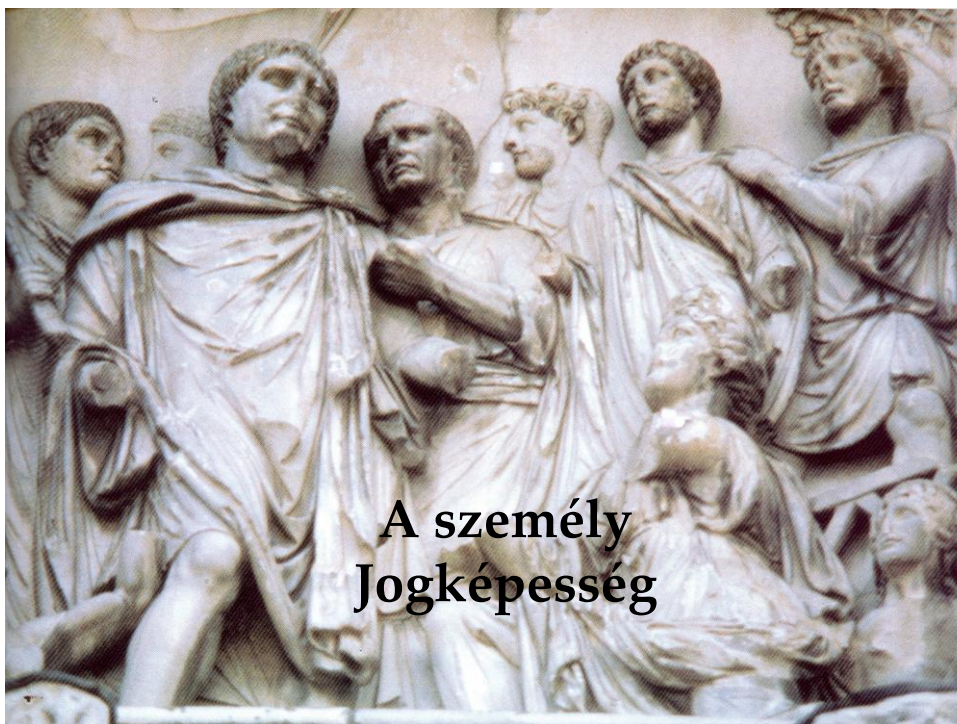
emellett:

szinguláris vagyoni végrehajtás a jellemző

- egyes vagyontárgyakra: természetbeni marasztalás
dolog elvétele bírói kényszerítéssel
- pénzre szóló ítéletnél: bírói zálogolás egyes vagyontárgyakra
(*pignus ex causa iudicati captum*)
vagyontárgyak egyenkénti eladása

A marasztalt alperes passzív vagyoni helyzete esetén:

distractio bonorum - egész vagyon lefoglalása, de
egyenkénti eladása a vagyontárgyaknak

A személy
Jogképesség

persona, caput

Azt, akit alanyi jogok és kötelezettségek illethetnek egy jogrendben, **jogalanynak**, más szóval **személynek** (*persona, caput*) nevezzük:

a jogok természetes alanya az ember
(**természetes személy**)

DE:

a fejlettebb jogok – így a római is –
jogok és kötelezettségek hordozójául
elismert bizonyos emberi szervezeteket,
az ún. **jogi személyeket** is.

A modern jogokban minden ember születésénél fogva jogalanyisággal bír, azaz **JOGKÉPES**

A római jog azonban – mint minden régi jog – e tekintetben **különbséget tett ember és ember között**.

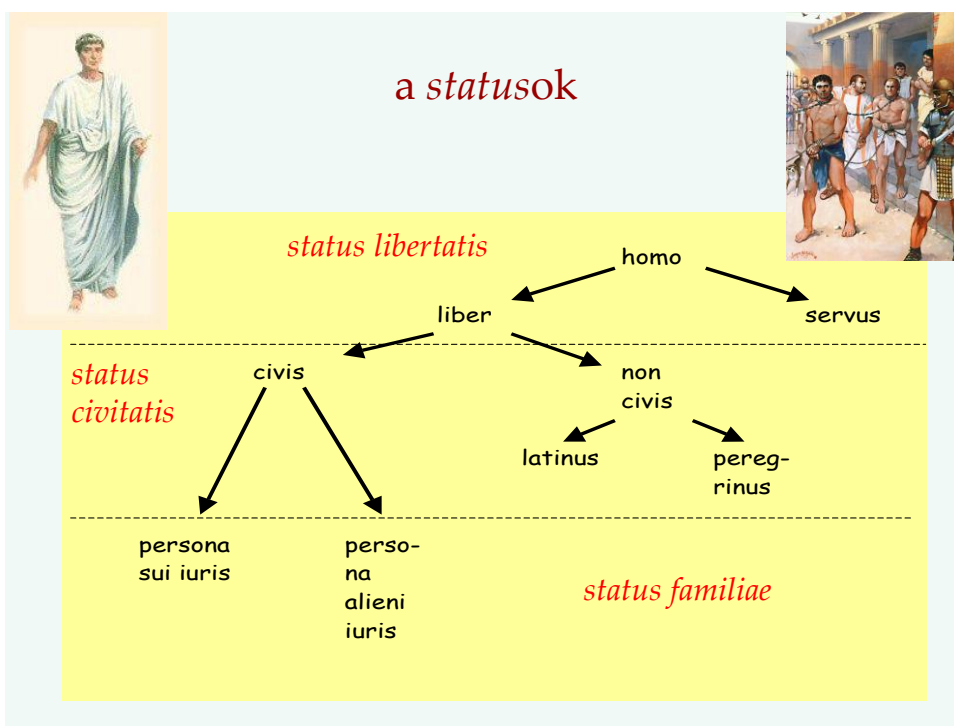
jogképesség

Jogképes az, aki jogok és kötelezettségek alanya lehet
Rómában ez nem volt általános, nem járt mindenkinek egyformán

befolyásoló tényezők

- *status - capitis deminutio*
- nem
- becsületcsökkenés
 - *intestabilitas*
 - *infamia*
 - *mediata*
 - *immediata*
 - *turpitude*
- alacsonyrendűség
- egyes vallásokhoz tartozás
- városi tisztségviselőség
- bizonyos foglalkozások

a statusok (2)

1. a rabszolgák, a nem szabadok egyáltalán nem rendelkeznek jogképességgel - jogtárgyak, dolgok („*servi res sunt*”)
2. a nem polgárok jogképessége szemben a polgárokéval annyiban másodrendű, hogy egyes jogintézmények élvezete csak a római polgárjoghoz kötődnek.
Ebben a tekintetben különböztethetünk a
ius civile és a
ius gentium körébe tartozó jogintézmények között.
3. a legteljesebb jogképességet az önjogú római polgár élvezi.
mindenekelőtt a *pater familias*ok tartoztak ide
de pl. a házasságon kívül született római gyermek,
az apai hatalomból elbocsátott családgyermek is ilyen.
4. a hatalomalattiak jogképessége korlátozott
általában nem rendelkeznek vagyoni jogokkal és ezért nem lehetnek vagyoni jogok alanyai, pl. nem lehet tulajdonuk – ebből következik, hogy az általuk szerzett jogok a hatalom gyakorlóját illetik.

a személyiség kezdete

Az emberi minőség s ezzel a jogalanyiség alapvetően születéssel kezdődik -

arra, hogy az újszülött milyen *status*ú lesz a következő főszabály vonatkozik:

a)

Ha a gyermek (1) házasságon belül születik *status*a az (2) apja joghelyzetét követi, vagyis olyan *status*ú lesz, melyben az apja (3) a gyermek fogantatása (*conceptio*) időpontjában volt.

a személyiség kezdete (2)

b)

A (1) házasságon kívüli gyermek *status*át fő szabály szerint, (2) az anyának a gyermek (3) születése (*editio*) idején elfoglalt *status*a határozza meg.

(Mivel a rabszolgák egymásközti, vagy szabad és rabszolga viszonya mindig is házasságon kívülinek számít, ezért elvileg az anya állapotát követi az újszülött.)

a személyiség kezdete (3)

Ezen főszabályokat azonban a római jog nem követte mindig következetesen

A *status libertatis* tekintetében a később klasszikus korig érvényesült a főszabály.

Ezt a módosította ekkor az ún. *favor libertatis* elve, amely szerint az újszülött szabadnak születik, ha a **rabszolga** **anya** terhessége alatt akármilyen rövid időre is de szabad volt, még akkor is tehát, ha a születés időpontjában rabszolga lenne.

A *status civitatis* megállapítása során nem érvényesült a főszabály általánosan:

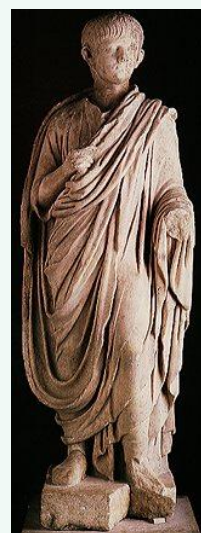
1. Polgár és *peregrinus* „házasságából” (*matrimonium iuris gentium*) származó gyermek esetén a gyermek a nem polgár házastárs statusát követte
(*lex Minicia*, Kr.e. I. sz. – Hadrianusig él ez a szabály)

2. Polgárnak született viszont a gyermek, ha nem rómaiak voltak ugyan a szülei, de megkapták a *ius civile*nek megfelelő házassági jogot, a *connubium*ot.

a személyiség kezdete (4)

a *status familiae* tekintetében annak eldöntéséhez, hogy egy újszülött hatalom alá vagy önjogúnak született-e, a következőket kell figyelembe venni:

1. Az ún. *patria potestas* a *ius civile* sajátos intézménye. **Csak római polgár** rendelkezhet vele. Egy *peregrinus*nak nem lehet ilyen, így nem is lehet alá vetve apai hatalomnak.
 2. A római polgár újszülötteknél különböztetni kell:
 - a) a házasságban (*matrimonium iustum*) született az apa **hatalma alá születik** (*persona alieni iuris*);
 - b) a házasságon kívül született nem kerül nemzője atyai hatalma alá, anyja sem lehet nőként a hatalom birtokosa – tehát a házasságon kívül született római polgár **önjogú** (*persona sui iuris*) lesz.
- (A rabszolgák mindig hatalomalattiak. Egy rabszolgánő gyermeke mindig a nő urának tulajdona lesz.)

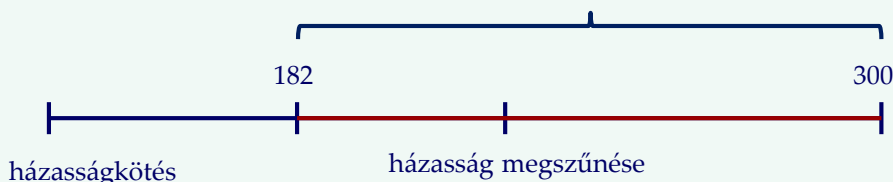
apai hatalom - törvényes házasság

Törvényes házasságból születettnek volt tekintendő a gyermek, ha

- a születés a házasság megkötésétől számított 182. napon túl,
- de a házasság megszűnése utáni 300. napon belül következett be.

(ez megdönthetetlen vélelem)

A rómaiak vélelmet konstruáltak arra is, hogy ez esetben a gyermek apja az anya férje (apaság vélelme). Itt az ellenbizonyítás lehetséges volt (megdönthető vélelem)

nasciturus = méhmagzat

A méhmagzat (*partus, nasciturus*) leendő ember ugyan, de még nem ember, csak az anya testének része (*mulieris portio*); önálló léte az anyatesttől való teljes elválással áll be, feltéve, hogy élve, életképesen jött a világra, s emberi formája van, nem *abortus* és nem *monstrum*;

azonban a méhmagzat is, mint leendő személy, **a jog védelmében részesül,**

a késői jog szerint **FICTIO**val

- **élőnek**, a kérdéses időpontban már megszületettnek tekintik
 - akkor, ha az ő **saját részére való előny** megszerzéséről van szó.
- (- a *nasciturust*, atyja fogantatás utáni halála esetén a törvényes öröklésnél figyelembe kell venni;
- a *nasciturust* ki lehet nevezni végrendeleti örökössé;
- jogai gyakorlása és védelme érdekében a *nasciturus* részére gondnokot (*curator ventris*) rendeltek.)

a személyiség vége

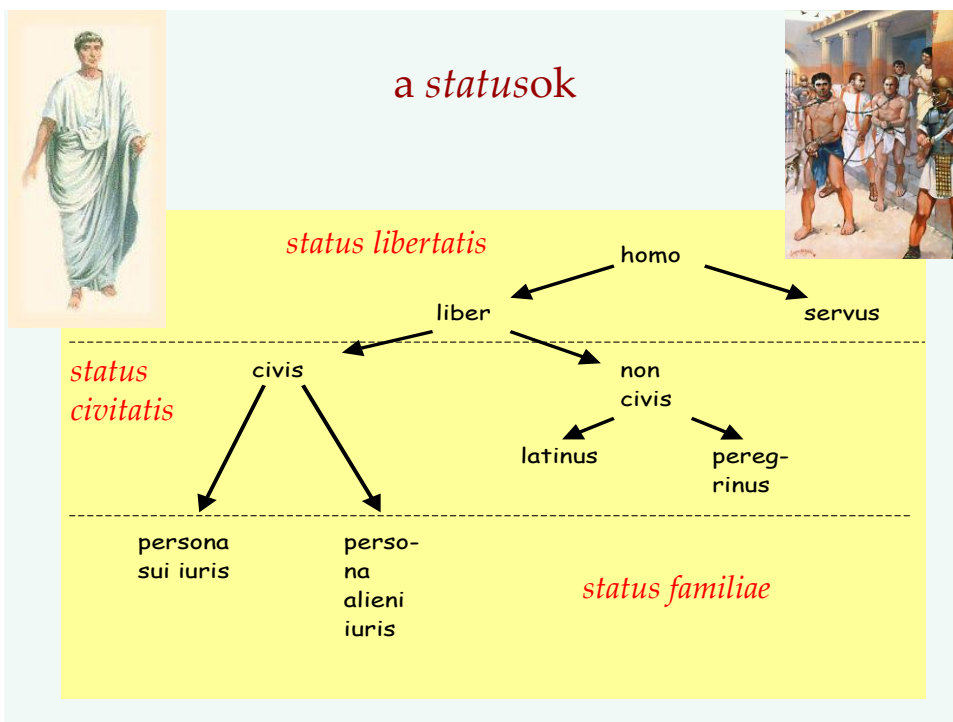
a természetes személyiség megszűnik az ember halálával az elhunyt ember vagyoni jogai és kötelezettségei a halállal általában nem enyésznek el, hanem egyelőre az ő hagyatékát (mint alanytalan vagyontömeget) alkotják

A halál tényének bizonyítása azt terheli, aki rá hivatkozik.

Sem hiteles anyakönyvi rendszert, sem holtta nyilvánítást a római jog nem ismert, s az életben létre vagy elhalálozásra sokáig nézve vélelem sem volt.

de:

- kialakul az élet vélelme (legfeljebb az eltűnt 100 éves koráig)
- együtt elhaltakra vonatkozó vélelem: ha felmenők és lemenők együtt, egy közös veszélyben pusztultak el, de az elhalálozás sorrendje ismeretlen volt, az a vélelem (egyszerű vélelem – *praesumptio iuris*) állt fenn, hogy
 - a serdületlen gyermek előbb,
 - a serdült gyermek később halt meg, mint szülője (justinianusi jog)

status libertatis

a szabadság szempontjából az emberek
szabadok (*liberi*) vagy rabszolgák (*servi*)
a szabadság vélelme = szabad mindenki, aki nem rabszolga

a rabszolgaságot a rómaiak a *ius naturale*val ellenkezőnek,

s a *ius gentium*ból eredőnek tekintették ugyan,

de az náluk kezdettől fogva végig ismeretes *civiljogi intézmény* volt.

a rabszolgaság keletkezése

a) Fogságba ejtés

- a **hadifogoly** (ez az állam tulajdona lett, mely vagy megtartotta vagy nyilvános árverésen eladta őket);
- béke idején az az **idegen** is, akinek állama Rómával szerződéses védelmi viszonyban **nem** állt, akinek személye ekként a régi civiljogi elv értelmében **szabad zsákmány** tárgya volt.

rabszolgává lehetett a hadifogságba esett római polgár is

itt sajátos szabályok érvényesültek:
postliminium,
fictio legis Corneliae

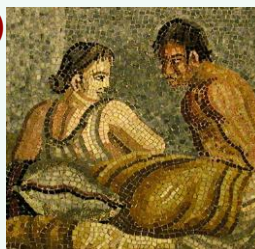
b) Születéssel

születésével rabszolgává lett a **rabszolganő gyermeke**: az apa kiléte mellékes volt

a justinianusi jogban = *favor libertatis* alapján, ha az anya a terhesség ideje alatt csak egy pillanatra is szabad volt, a gyermek – a „*nasciturus pro iam nato habetur...*” elve alapján – szabadnak született.

a rabszolgaság keletkezése (2)

c) Büntetésből rabszolgává lett

- a régi jogban, aki
 - a *census* alól kivonta magát,
 - a tettenért tolvaj;
- a *praetori edictum* szerint az, aki
 - szabad létére csaló szándékkal rabszolgaként eladatta magát, hogy aztán szabadságát visszaperelve, a vevő kárára a vételáron osztozzék;
 - a SC. *Claudianum* szerint az idegen rabszolgával ennek ura tilalma ellenére nemi viszonyt folytató szabad nő;
 - a hálátlan *libertus*, akinek felszabadítását ura a *praetor* engedélyével visszavonta (*revocatio in servitutem*).
- a császárkorban az, akit
 - bányamunkára,
 - vadállatok elé vetésre ítélték (*servi poenae*);

d) A régi jogban rabszolgává lett

- a végrehajtás során fizetni nem tudó adós,
- a gyermek, akit atyja rabszolgának eladott (*trans Tiberim venditio*).

a rabszolgaság jogi tartalma

a rabszolga nem személy, hanem **dolog**, nem jogalany, hanem **jogtárgy**
a rabszolgának sem köz-, sem magánjogai nem lehetnek.

Urának **fegyelmi- és büntető hatalma** van rajta, amelynél fogva akár meg is ölheti

- ha valaki más a rabszolgát megsérti, megsebezi, megöli, ez az úr részére hoz létre keresetet, éppúgy, **mint más vagyontárgy megroggálása** esetén;
- de ha az úr rabszolgáját elhagyja, elkergeti, ezzel az nem válik szabaddá, **csak uratlanná** (*res nullius*), amelyet bárki megszerezhet.

DE - mint a *pater familias* domusához tartozó személy, ura helyett jogi cselekményeket végezhet;

a civiljog szerint ügyleteiből azonban **CSAK JOGOKAT** **szerezhet** urának, kötelezettségeket nem (ez utóbbiak csak őt magát terhelik *naturaliter*) (kivétel: magánbűncselekménye, melyből kifolyólag urát is *civilter* terheli)

a praetori jog szerint a rabszolga szerződéseiből kifolyólag már jelentékeny mértékben kötelezhette urát

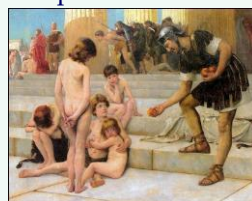
PECULIUM

szabadságper

a kérdés, hogy valaki szabad-e vagy rabszolga, vita esetén **rendes per** tárgyát képezhette (*vindicatio in libertatem*, vagy *vindicatio in servitutem*) – ***praeiudicium***

E pernek sajátossága volt, hogy az, akinek szabad- vagy rabszolga-volta perre lett víve, nem védhette önmagát a perben sem fel-, sem alperesként, hanem védőre (*assertor libertatis*) szorult, aki helyette a pert vitte.

- eredetileg a *iudicium decemvirale* elé tartoztak, s a szabadság érdekében több kedvezménnyel voltak ellátva (alacsonyabb *sacramentum* –XII. t.t.)
- a *praetor* valószínűleg *praeiudiciális* keresetet is adott,
- a császárkorban pedig a *consulok*, majd egy külön *praetor de liberalibus causis* ítélkezett a szabadságperekben *extra ordinem*.
- Iustinianus korában a rabszolga már maga is felléphetett a perben.

manumissio

I. a régi civiljogban

- a) *manumissio vindicta*
- b) *manumissio censu*
- c) *manumissio testamento* - a felszabadultnak nem lesz *patronusa* (*libertinus orcinus*)

II. a *praetori* jog szerint

- a tanúk előtt (*inter amicos*),
- írásban (*per epistulam*),
- kalapfeltétellel (*per pileum*),
- asztalhoz ültetéssel (*per mensam*)

(Kr. u. 19.) *lex Iunia Norbana* - *latini Iuniani*

III. posztklasszikus császári jog

manumissio in ecclesia - keresztény templomban való felszabadítás

+

manumissio vindicta (bíróság előtt való bejelentés),

manumissio testamento,

manumissio per epistulam - írásban öt tanú előtt (már teljes hatállyal).

a szabadon-bocsátások korlátozása

a.) A *lex Fufia Caninia* (Kr. u. 2.) a végrendeleti felszabadításokat csak a végrendelező tulajdonában levő összes rabszolga bizonyos felfelé csökkenő hányadában engedte meg, az ezen túlmenő felszabadításokat pedig érvényteleneknek nyilvánította (Iustinianusig élt a törvény). (10 alatt $\frac{1}{2}$, 30 alatt $\frac{1}{3}$, 100 alatt $\frac{1}{4}$, felette $\frac{1}{5}$)

b.) A *lex Aelia Sentia* (Kr. u. 4.) az élők közti felszabadításokat korlátozta olyképp, hogy a felszabadítást érvényesnek csak akkor ismerte el, ha

- a felszabadító 20 évnél, és
- a felszabadítandó 30 évnél idősebb volt.

Ha akár egyik, akár másik e koron alul volt, a felszabadítás csak egy, e célra felállított bizottság előtt igazolt *iusta causa* alapján volt érvényes.

Igazolás nélkül

- a 20 évnél fiatalabb felszabadító úr ügylete semmis,
 - a 30 évnél fiatalabb rabszolga pedig csak a *latinus Iunianus* jogállását nyeri
- teljesen érvénytelen a hitelezők megkárosítására történő *manumissio*, valamint
 - általában tilos a gonosztevő (megbélyegzett) rabszolgák felszabadítása.

ius patronatus

A felszabadított rabszolga (*libertinus* v. *libertus*) felszabadítójával (*patronus*) szemben bizonyos **bizalmi, függőségi viszonyba** jutott, mely mindkét fél javára és terhére **jogokat és kötelezettségeket** hoz létre, s mely a *libertus* egész életén át fennállt:

1. a *libertus patronusa* nevét kapja,
2. iránta tisztelettel és engedelmességgel (*reverantia et obsequium*) tartozik,
3. tartozik neki bizonyos tiszteletbeli szolgálatokat teljesíteni (*operae officiales - officium*) pl. kíséret, ajándékok stb.,
4. külön ígéret alapján egyéb munkák (*operae artificiales*), pl. ipari munkák
5. az elszegényedett *patronust* tartani köteles (*alimentatio*), végül
6. a *patronus*nak öröklési joga van a *libertus* után.

Viszont a *patronus*

1. védeni, támogatni,
2. szükségben eltartani köteles a *libertusát*;
3. a serdületlen vagy nőnemű felszabadult felett a gyámságot is ő viseli.

A *patronus* jogai megszűnnek büntetésből, ha kötelességét nem teljesíti *libertusával* szemben, valamint az ún. *restitutio nataliummal*.

a rabszolgasághoz hasonló jogállapotok

Némely szabad személyek **különös okok** következtében a **rabszolgasághoz hasonló tényleges állapotba** jutnak, és annak ellenére, hogy jogilag továbbra is szabadoknak (*ingenui*) tekintendők, tehát polgári és családi jogait meg tartják,

rabszolga módra kezeltetnek, azaz uruk hatalma alá tartoznak, neki szereznek, eladhatók, átörökökíthetők stb.

Ilyenek:

- a fizetése képtelen adós, akit a *praetor* a hitelezőnek odaítélt (*addictus, iudicatus, nexus*),
- az ellenséges fogságból megváltott római polgár (*redemptus*),
- az a családtag, akit a *pater familias* másnak *mancipium*ába adott,
- a *bona fide serviens*, azaz, aki nem tudva arról, hogy ő szabad ember, rabszolgaként szolgál;
- a gladiátor (*auctoratus*).

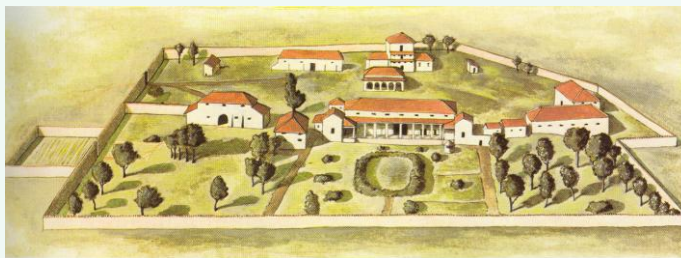

colonatus

A *colonus* megjelölés eredetileg egyszerűen mezőgazdasági földbérlett jelentett, aki **szabad ember** volt, és e viszonya jogállapotában semmiféle változást nem jelentett.

A kegyetlen császári adópolitika azonban, amely az adójövedelem biztosítása kedvéért az egyes foglalkozásbeli embereket **foglalkozásukhoz kötötte**, a Kr.u. IV. század folyamán a földbérletnek is

- megtiltotta, hogy a bérelt földet elhagyják,
- szökésük esetére visszakövetelésre adott jogot a bérbeadónak.

colonatus (2)

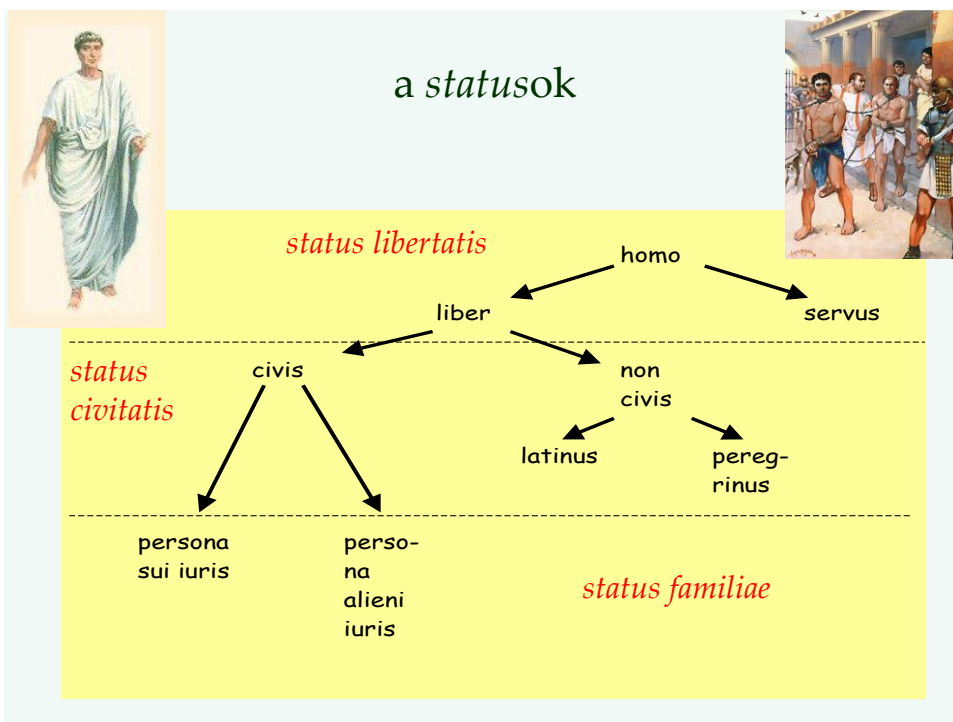
Ilyenformán a *colonus* bizonyos **függőségi viszonyba jutott a földdel**, melyet bérelt,

de személyére nézve nem volt rabszolga:

- házasodhatott,
- magának szerezhethetett,
- de rabszolgája volt a földnek, amelyet nem hagyhatott el,
- ha megszökött, visszaperelhető volt,
- ha a földet eladták, vele ment.

A *colonatus* örökletes volt, a gyermekei is azok lettek.

Felszabadítás nem volt lehetséges, legfeljebb úgy szűnt meg e viszony, ha a *colonus* megvásárolta a földet, amelyhez kötve volt.

status civitatis

ius publicum

jogok

- *ius suffragii*
- *ius honorum*
- *ius militiae*
- *ius provocationis*
- *ius exulandi*
- *ius migrandi*
- *ius sacrorum*

kötelességek

- *munus militiae*
- *tributum*
- *munus iudicium*

nem kell önjogúság

ius privatum

jogok

- *ius connubii*
- *ius commercii*
- *ius legis actionis*

kötelességek

- *munus tutelae et curae*

általában kell önjogúság

latini

a rómaiak rokon népei – később ilyen jogú kolóniák lakói

- *latini veteres (prisci)* (Kr.e. 90-ig)
a rómaiak első szövetségesei – egyenlő pozícióban voltak a rómaiakkal, privilegizáltak voltak – magánjogban rendelkeztek:
ius connubii
ius commercii (kivéve bizonyos ősi ügyleteket)
- közjogban: *ius suffragii* (ha Rómában tartózkodtak)
- *latini coloniarii* (Kr.e. 268-tól)
ius commercii, (kivételesen) *ius connubii*
- *latini Iuniani* - *lex Iunia Norbana*, *lex Aelia Sentia*
„szabadon élnek, de rabszolgaként halnak meg”
– csak élők közötti *ius commercii*-jük volt
– nem végrendelkezhetek, nem örökölhettek
(Justinianusig élő kategória)

peregrini

Idegenek:

- kezdetben a Rómával szövetséges városállamok lakói,
- később a Birodalom területén élő **nem polgárok és nem latinok**

Jogi helyzetük – szerződés vagy provinciai rendtartás szerint – változó volt:

A) *peregrini certae civitatis* - saját helyi igazgatás, saját jog
nincs *ius connubii*, nincsenek közjogok
a *praetor peregrinus* joghatósága alatt – a *ius gentium* alapján
polgárjogot szerezhetnek adományozással
a korai császárkorban egységesülési tendencia

Kr.u. 212. Antoninus Caracallus - a polgárjog
kiterjesztése

(*constitutio Antoniniana*)

peregrini (2)

B) *peregrini dediticii*

- nem tartoztak egyetlen *peregrinus* település lakói közé sem
- helyi joggal csak a rómaiak engedélye szerint rendelkeztek
- a *ius gentium* vonatkozott rájuk (szegényes család- és örökjog)
- polgárjogot nem szerezhettek – *constitutio Antoniniana* nem vonatkozott rájuk
(530-ig élő kategória ?)

Ba) *dediticii Aeliani* - csak *ius gentium*mal élhettek – tilos volt Rómába, vagy a közelébe menniük.

Justinianusig élő kategória

jogképesség

valaki jogok és kötelezettségek alanya lehet
Rómában nem általános, nem jár mindenkinek egyformán

befolyásoló tényezők

- *status* - *capitis deminutio*
- nem
- becsületcsökkenés
 - *intestabilitas*
 - *infamia*
 - *mediata*
 - *immediata*
 - *turpitude*
- alacsonyrendűség
- egyes vallásokhoz tartozás
- városi tisztségviselő
- Bizonyos foglalkozás

capitis deminutio

- A *caput* a személyt, a jogképességet jelentette, amelyet a három *status* (*status libertatis*, *civitatis*, *familiae*) határozott meg.
- Amennyiben bármelyik *status*-ban **VÁLTOZÁS** állt be, megszűnt az illető jogalany, s új *caput* állott elő (kivéve, ha a szabadság állapota szűnt meg, mert ilyenkor új *caput* sem keletkezett).
- A *status*-változást a római jogban ***capitis deminutio***-nak nevezték. E kifejezés eredeti értelme (*deminutio* = kevesbedés, csökkenés) valószínűleg az volt, hogy a *status*-változással vagy maga a *populus Romanus*, vagy esetleg csak azon belül egy család „megfogyatkozott”.
- Fajtái: ***capitis deminutio maxima*** - a szabadság elvesztése
capitis deminutio media - a polgárjog elvesztése
capitis deminutio minima - változás a családi állapotban

capitis deminutio MAXIMA

A szabadság elvesztését jelentette – ha a szabad ember **rabszolgává** lett.

- Ezzel az illető a *caput*ját teljes egészében elvesztette.
- Mivel a rabszolgának vagyona nem lehetett, a *capitis deminutio maximát* szenvedett **minden vagyonát elvesztette** annak javára, aki ezt a *status*-vesztést előidézte:
 - tehát a fizetésektelen adóst a Tiberisen túlra rabszolgának eladó hitelező javára,
 - a büntetésből rabszolgaságra ítélt esetében az állam javára.

capitis deminutio maxima - restitutio

- A rabszolgává lett embernek azonban nemcsak jogai, de **kötelezettségei is megszűntek** (kivéve a deliktuális cselekményekből keletkezett tartozásokat) a civiljog szerint.
- Ez a merev civiljogi szabály súlyosan sértette **a hitelezők érdekeit**, akik így követelésüket elvesztették volna, de a *praetor* jogsegélyt adott a hitelezőknek azon személy ellen, akire a *capitis deminutio maximát* szenvedett vagyona szállott (***in integrum restitutio***).

Hadifogságnál kivételes szabályok:

ius postliminii

fictio legis Corneliae

capitis deminutio MEDIA

a római **polgárjog elvesztését** jelentette – a *civis peregrinussá* lett akkor következett be, ha a római polgár

- önként más állam polgára lett, vagy
- száműzték,
- előbbi esetben vagyont megőrzte;
- utóbbi esetben vagyona az őt száműző államé lett, de a hitelezőinek a *praetor* itt is jogsegélyt biztosított az állammal szemben (*in integrum restitutio*).

capitis deminutio MINIMA

az adott civiljogi családból, **az agnatióból való kiválást** jelentette

- az önjogú – örökbefogadás vagy *manus* létesítésével végbemenő férjhezmenetel útján **egy familia tagja lett**,
- egyik *familia* tagja a **másik familiába került** (a családgyermek *adoptio* útján, a *filia familias manus* házasság kötésével),
- a családtag felszabadítás (*emancipatio*) útján **önjogúvá vált**.

(a családtagoknak a *pater familias* halálával való önjogúvá válása nem volt capitis deminutio, mert *agnat* rokonságukból nem váltak ki.)

a *minima* volt a *capitis deminutio* egyetlen esete, amikor a személy *statusa* nem feltétlenül „csökkent”, hanem esetleg „növekedett” (vö. *emancipatio*)

capitis deminutio minima (2)

- ez a *status*-változás a politikai jogokat nem érintette,
 vagyonilag azonban komoly változást eredményezett, amennyiben
- a hatalomalattivá lett önjogú **minden vagyona a hatalmat gyakorlóé** (férj hatalmat gyakorló **férj**, örökbefogadó **apa**) lett
- tartozásai a civiljog szerint megszűntek, de a *praetor* a hitelezőket védte (*in integrum restitutio*)
- (a posztklasszikus jogban a *capitis deminutio minima* a családtagok vagyoni jogi önállóságának elismerése folytán **e vagyoni jogi hatását elvesztette**)

a jogképesség

Jogképes, aki jogok és kötelezettségek alanya lehet
 Rómában nem általános, nem jár mindenkinek egyformán

befolyásoló tényezők

- *status - capitis deminutio*
- **nem**
- becsületcsökkenés
 - *intestabilitas*
 - *infamia*
 - *mediata*
 - *immediata*
 - *turpitude*
- alacsonyrendűség
- egyes vallásokhoz tartozás
- városi tisztségviselő
- bizonyos foglalkozás

a jogképességet korlátozó egyéb tényezők

a női nem

csak magánjogi téren volt jogok alanya,

közjogi téren nem, hiszen politikai jogai (pl. választójog) nem voltak.

De a nők jogképessége **családi és vagyoni jogi téren is** meglehetősen korlátozott volt:

- családfői hatalmat nem gyakorolhatott,
- nem lehetett gyám (csupán a posztklasszikus jogban, ott is csak az anya és nagyanya),
- nem szerepelhetett a formális szerződések tanújaként,
- nem lehetett perbeli képviselő,
- csak a posztklasszikus jogban nyerte el teljes öröklési- és végrendelkezési képességét.

Sc. Vellae anum (Kr.u. 46.) !!

a jogképességet korlátozó egyéb tényezők (2)

a becsület csökkenése

(*minutio existimationis*)

a megbecsülés automatikusan elveszett a *capitis deminutio media* esetén

De más körülmények is előidézhették:

1. *intestabilitas* (tanúképtelenség)

a XII t.t. formális szerződéseinél (*mancipatio, nexum*) fordult elő

- nem lehetett **tanúk közreműködését** igénylő jogi aktusok alanya és tanúja.

2. *turpitude*

a császárkorban a bíró szabad belátása szerint nyilváníthatott valakit becsstelen személynek (*turpis persona*);

- nem lehetett olyan jogviszonyok alanya, vagy olyan aktusok tanúja, amelyek bizonyos **megbízhatóságot** feltételeztek (pl. nem lehetett gyám, nem tanúskodhatott szerződéseknel vagy perben).

a jogképességet korlátozó tényezők - *infamia*

3. *infamia* (becstelenség) - háromféle:

- a *consulok* által előírt *infamia*, ami azt jelentette, hogy a *consul* az ilyen személyt a *magistratus*-jelöltek jegyzékéből törölte;
- a *censorok* által kiszabott, amikor is a *censor* az illetőt a *senatus*-ból elmozdította, vagy az előkelő vidéki *tribus*ból a megvetett városi *tribus*ba osztotta be, vagy a lovagot lovától megfosztotta (*nota censoria*, mert a *census*-lajstromba vezette be a *censor* a *notát*, a megrovást);
- a *praetorok* által kiszabott *infamia* - a klasszikus és posztklasszikus korban ez volt az egyetlen formája.

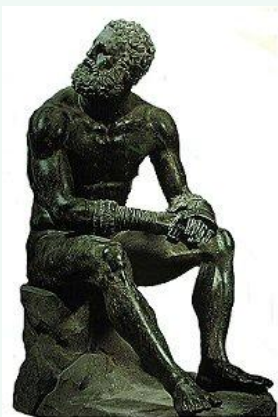
a jogképességet korlátozó tényezők – *infamia* (2)

- A *praetori infamia* lehet
 - közvetlen bectelenség (*infamia immediata*), amikor is **bizonyos magatartás** (kettős házasság, gyászév letelte előtti férjhezmenetel, házasságtörés a nő részéről), vagy **bizonyos foglalkozás** (kerítő, színész, prostituált) tett bectelenné;
 - közvetett bectelenség (*infamia mediata*), amikor is büntett miatt (vagy a sértettel való kiegyezés folytán) kimondott, vagy **letétből, megbízásból, gyámságból, társaságból, fiduciából** [5] származó kereset folytán hozott **marasztaló bírói ítélet** tette az illetőt *infamis*sá.
- Az *infamia jogi hatása*:
 - a politikai jogok elvesztése;
 - a perbeli képviselőre való kétoldalú képtelenség;
 - az *infamis* nem köthet házasságot becsületében nem csorbult személlyel
- Az *infamia* élethosszig tartott, hacsak a császár vagy a *senatus* nem adta meg a „jó hírnév visszaállítását”.

a jogképességet korlátozó tényezők (3)

az alacsonyrendűekhez (*humiliores*) való tartozás

a szegény rétegek nem rendelkeztek választhatósággal (*ius honorum*), és bizonyos büntetés (pl. kényszermunka) csak rájuk volt kiszabható a *principatus* végétől kezdve

fizikai munkát végző szabad ember

a kézműves, kiskereskedő, bér munkás a *ius honorum*-tól meg volt fosztva, és családtagjai is korlátozták jogképességét

egyes vallásokhoz tartozás

a keresztény kor megfosztotta az eretnekeket, zsidókat, hitehagyottakat, pogányokat politikai, szerződési és végrendekezési jogaiktól

Ismétlés: Jogképesség

A jogképesség az a képesség, hogy valaki jogok és kötelezettségek alanya lehet.

Azt, aki jogok és kötelezettségek alanya lehet, **jogalanynak, személynek** nevezzük (*persona, caput*).
(Rómában nem általános, nem jár mindenkinek egyformán.)

befolyásoló tényezők

- *status*
- nem
- becsületcsökkenés
 - *intestabilitas*
 - *infamia*
 - *mediata*
 - *immediata*
 - *turpitude*
- alacsonyrendűség
- egyes vallásokhoz tartozás
- városi tisztségviselő
- bizonyos foglalkozások

Cselekvőképesség

Cselekvőképés, aki saját cselekedeteivel, tényeivel jogokat és kötelezettségeket szerezhet magának vagy másoknak

Feltételez biz. értelmi, ill. belátási képességet!

ügyletképesség

valakit a jogrend képesnek minősíti jogügyletek megtételére

- szerződést köthet
- végrendeletet készíthet

vétőképesség

valaki képes felmérni magatartásának káros következményeit, s az általa elkövetett bűncselekményekért felelősségre vonható

Az egyes cselekvőképességet korlátozó tényezők különbözőképpen befolyásolhatják az ügylet- és vétőképességet.

Cselekvőképességük szerint az emberek lehetnek **teljesen cselekvőképesek, korlátozottan cselekvőképesek** vagy **cselekvőképtelenek**.

A jogképesség és a cselekvőképesség összevetése

Jogképesség: az a képesség, hogy valaki jogok és kötelezettségek **alanya lehet**.

Passzív jelleg.

Befolyásoló tényezők:

- **status**
- nem
- becsületcsökkenés
- alacsonyrendűség
- egyes vallásokhoz tartozás
- városi tiszttségviselő
- bizonyos foglalkozások

Cselekvőképesség: az a képesség, hogy valaki **saját cselekedeteivel**, tényeivel jogokat és kötelezettségeket **szerezhet** magának vagy másoknak.

Aktív jelleg.

Befolyásoló tényezők:

- **életkor**
- nem
- **elmeállapot**
- tékozlás
- bizonyos testi fogyatékoságok

Példák

3 hónapos, római házasságból született, római polgár kisfiú, akinek meghalt az apja.

- jogképesség (+)
- cselekvőképesség (-)

30 éves, egészséges férfi rabszolga.

- jogképesség (-)
- cselekvőképesség (+)

A cselekvőképességet befolyásoló tényezők

befolyásoló tényezők

- életkor
- nem

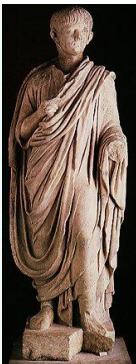
tutela, (cura)

- elmeállapot
- tékozlás
- bizonyos testi fogyatékoságok

cura

1. Az életkor jelentősége

IMPUBERES		PUBERES	
INFANTES <i>(qui fari non possunt)</i>	IMPUBERES INFANTIA MAIORES	MINORES XXV [viginti quinque] ANNIS	MAIORES XXV ANNIS
0	7	lányok 12 fiúk: sabinianusok – habitus corporis, azaz testi fejlettség procolianusok Iustinianus	25 14

az életkor jelentősége (2)

	INFANTES	nem ügyletképes	nem vétőképes
IMPUBERES Az önjogú serdületlenek (<i>pupilli</i>) gyámság alatt állnak	IMPUBERES INFANTIA MAIORES	korlátozottan ügyletképes: - ha a jogügyletből csak joga keletkezik: a jogügylet érvényes - ha a jogügyletből részben jogai, részben kötelezettségei származtak: <i>auctoritas tutoris (+)</i> : érvényes <i>actoritas tutoris (-)</i> : <i>negotium claudicans</i>	eredetileg: teljesen vétőképes; később abban az esetben vélelmezik a vétőképességet, ha közelebb áll a serdültséghez MEGDÖNTHETŐ VÉLELEM
PUBERES	MINORES	eredetileg teljesen ügyletképes; de védi a <i>lex Laetoria</i> a posztklasszikus korban: korlátozzák ügyletképességét (<i>cura minorum</i>) elidegenítésnél: <i>consensus curatoris</i> ↓	teljes vétőképesség

a minor védelme

kb. Kr.e. 200 lex Laetoria	a <i>minor</i> szerződéskötés során becsapó személy ellen	<i>actio legis Laetoriae</i>	büntetőkereset csalás címén (<i>actio popularis</i>) (<i>lex minus quam perfecta</i>)
klasszikus kor	a <i>minor</i> szerződéskötés során becsapó személy ellen	<i>actio</i> Ø <i>exceptio legis Laetoriae</i>	a <i>praetor</i> a kifogás révén megakadályozza a civiljogilag érvényes ügyletből eredő igény érvényesítését
klasszikus kor	ha a <i>minor</i> csalás vagy tapasztalatlansága miatt károsodna a szerződésből	<i>in integrum restitutio</i>	ha <i>minor</i> teljesítette szerződéses kötelezettségét, visszajár neki ez a teljesítés
Marcus Aureliustól kezdve Kr.u. 300	a <i>minor</i> al kötendő szerződéskötés kockázatát csökkentendő	<i>cura minorum</i> kérhető, majd szokássá válik	korlátozott ügyletképesség - ha a gondnokkal rendelkező <i>minor</i> gondnok nélkül járt el, úgy kezelte a jog, mint az <i>impubes infantia maiorest</i>

A cselekvőképességet befolyásoló tényezők (2)

- életkor
- nem

tutela, (cura)

- elmeállapot
- tékozlás
- testi fogyatékoság

cura

2. Női nem

Korlátozások a nem alapján

A nők cselekvőképessége (még részben a császárkorban is) korlátozott volt (korlátozott ügyletképesség, teljes vétőképesség).

• Indoka:

- akaratuk könnyelműsége („*propter animi levitatem*”)
- a női nem törekeny volta (*sexus fragilitas*)

Az önjogú nő élete végéig gyámság alatt állt.

Bár vagyonát maga kezelhette, gyámja hozzájárulására volt szükség:

jelentősebb civiljogi jognyilatkozataihoz (pl. *mancipatio*, *in iure cessio*, valamint a perindításhoz).

Kivételek:

- Vesta szüzek
- *Ius trium / quattuor liberorum* (*lex Iulia de maritandis ordinibus*, *Lex Papia Poppaea* – Kr. e. 18; Kr. u. 9.)

A nők a cselekvőképesség szempontjából csak a **Kr.u. IV. századtól kezdve** váltak egyenlőkké a férfiakkal.

3. Elmeállapot

Korlátozás az elmeállapot alapján

Az elmebeteg (*furiosus*, *demens*) kezdettől fogva olyan elbírálás alá esett jognyilatkozatai és vétőképessége szempontjából, mint az *infans*. Vagyis teljesen cselekvőképtelen volt. Vagyonát gondnoka kezelte. Azonban eltérően a legtöbb modern jogtól, az elmebeteg „világos pillanataiban” (*lucidum intervallum*) úgy kezelték, mint aki semmilyen korlátozás alá nem esik.

4. Tékozlás

Korlátozás tékozlás alapján

Azon önjogú serdülteket, akik vagyonukat esztelenül pazarolták, a *praetor* a XII táblás törvény alapján (jellemzően családtagjaik kérésére) tékozlónak (*prodigi*) nyilváníthatta.

A *praetor* a tékozlót eltiltotta a törvényes öröklés címén szerzett ősi családi vagyon, ill. később a végrendeleti úton szerzett vagyon kezelésétől és egyúttal gondnokság alá helyezte.

A tékozlót a római jog úgy kezelte, mint az *impuberes infantia maiorest*.

Ügyletképességük korlátozottá vált, vagyonukat a gondnokuk kezelte.

5. Bizonyos testi fogyatékoságok

Bizonyos testi fogyatékoságok következményei

A **süket** és **néma** szóbeli szerződést (*stipulatio*) nem köthetett, hiszen itt ünnepélyes szóbeli kérdés és azzal egybehangzó felelet kellett, hogy előszóban elhangozzék.

A **herélt** házassági jognyilatkozatot nem tehetett.

A vakok tehettek ugyan írásbeli végrendeletet, de annak érvényességéhez eggyel több, vagyis összesen 8 tanú közreműködésére volt szükség.